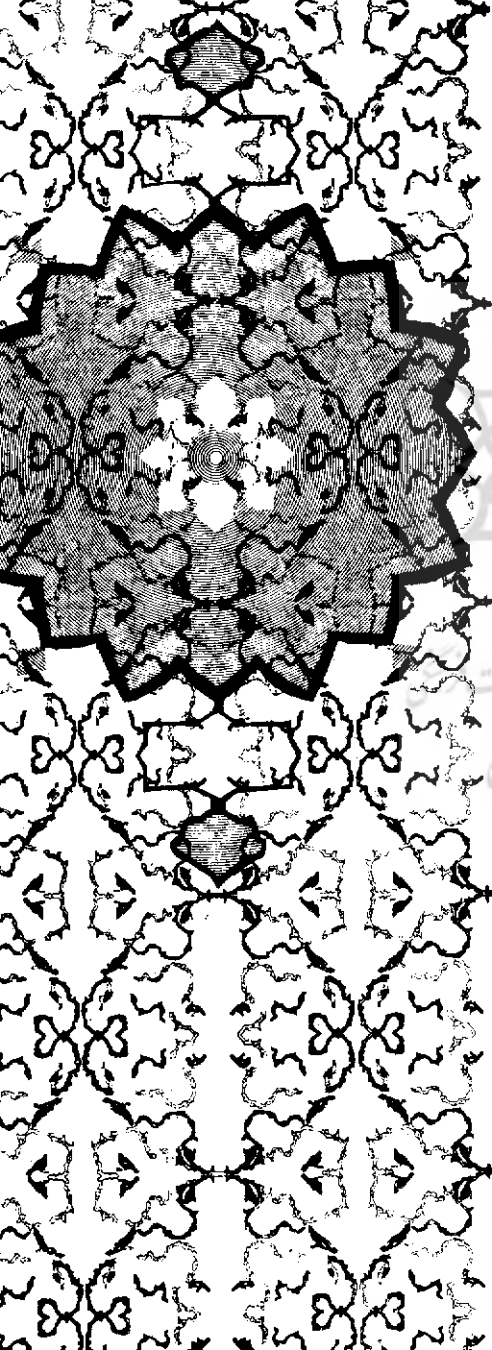

بررسی و معرفی

چند سنگنبشته در اسدآباد همدان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات
از پرتال جامع علوم انسانی

مسعود گلزاری

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

بررسی و معرفی

چند سنگ نبشته در اسدآباد همدان

در محله بازار قصبه اسدآباد قدیمی ترین مسجد اسدآباد قرار داشت که به مسجد سلطانی معروف می باشد. بنای قدیمی مسجد را خراب کرده و بجای آن بنایی تازه ساخته اند. بنای قدیمی چهار ضلعی بود که چهار کنج آن را با چهار گوشوار جمع کرده و چهار ضلعی را هشت ضلعی نموده و سپس با زدن هشت گوشواره دیگر هشت ضلعی را به شانزده ضلعی تبدیل کرده و بالای آن گنبد مدور بلندی از آجر استوار گشته بود.

مقدسی در احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم از مسجد اسدآباد و مجلسی در حق الیقین و بحار از مناره مسجد اسدآباد نام می برند.^۱ مصالح اصلی بنا آجر و ملاط گچ بود. آجرهایی که در آن بکار رفته بود $۸ \times ۴۱ \times ۴۱$ سانتیمتر با رنگ قرمز و $۵/۵ \times ۳۰ \times ۵۰$ سانتیمتر با رنگ نخودی است.

افسوس که سهواً هالی و عدم توجه مقامات مربوط محلی این بنای تاریخی را بنا بودی کشانید و بجای آن بنای کنونی برپا گردید.

۱- احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم، مقدسی، بریل ۱۹۰۶، ص ۳۹۳، مجلسی، حق الیقین، ص ۱۳۸ و بحار، ص ۱۶۵،

بر دیوار سمت چپ راهرو ورودی به حیاط مسجد جدید پنج سنگ نیشته نصب گردیده است که به ترتیب سنوات بارعایت رسم الخط از هر یک از آنها یاد می‌کنیم .

- ۱- فرمان شاه طهماسب اول صفوی (۹۸۴ - ۹۳۰) مورخ ۹۷۲ ه . ق .
درباره بخشودگی مالیات خانه شمار قریه اسدآباد (عکس شماره ۱) ۲

«چون در زمان شاهنشاه عادل صاحب قران شاه طهماسب الحسینی بمهادرخان خلدالله ملکه سد ابواب ظلم خان شمار درممالك مسدود گشته بود به لفت نامه تمامی رعایاء عجزه اسدآباد باتفاق و کلاء حاکم اسدآب خان شمار قصبه نمودند بلعنت خدایتعالی گرفتار شود هر کس از ملک و کدخدا و صاحب اسدآباد حبه یکدینار کم و زیاده نقد بملت سرشکن ابواب جمع مالوجوهات جویا و دریافت نماید تا ثواب آن بروزگار همایون ع (اید) شود حرره فی تاریخ سنه اثنی و سبعین و تسعمائة.»

- ۲- فرمان شاه طهماسب اول صفوی (۹۸۴-۹۳۰) مورخ ۹۷۹ ه . ق .
درباره تخفیف مالیات چهار پاره عبارت از مواشی... و بیوت النحل
الکاء اسدآباد از ابتدای پیچی نیل به علت شیعه بودن ساکنان آنجا
(عکس شماره ۲) ۳۰

«بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله والصلوة والسلام على نبيه محمد وآله الطاهرين المعصومين اما بعد غرض از تحریر این کتابه آنست که از قدیم الایام مردم الکاء اسدآباد شیعه فطری اند بنا بر این نواب کامیاب اشرف اقدس شاهی ظل الهی السلطان ابن السلطان ابوالمظفر طهماسب شاه الحسینی خلدالله ملکه و سلطانه غایبانه این پروانچه بمهر مهرآسا مزین نموده جهت رعایا و عجزه اسدآباد

- ۲- این فرمان به خط ثلث در پنج سطر بر سنگ مرمر سفید یکپارچه به درازای ۲۹ و پهنای ۲۷ سانتیمتر بطور برجسته نوشته شده است .
۳- این فرمان به خط ثلث در سیزده سطر بر سنگ یکپارچه ای به درازای ۱۳۵ و پهنای ۴۰ سانتیمتر کنده شده است .

عکس شماره ۱
فرمان شاه شهباسب اول صفوی (۹۸۴-۹۳۰) مورخ ۹۷۹ هـ . ق .

عکس شماره ۲
فرمان شاه طهماسب اول صفوی (۹۸۴-۹۱۳) مورخ ۹۷۹ هـ . ق .

فرستاد مضمون آنکه فرمان شریف همایون تفاد یافت آنکه چون همیشه توجه خاطر (?) مصروف رفاه حال عموم رعایا و عجزه است لهذا شمه از مراحم بیدریغ شاهی شامل حال و کافل آمال عامه رعایا و کافه برایاء الکای اسدآباد فرموده از ابتداء پیچی نیل مال چهارپا که عبارت از مواشی و . . . و محترفه است و بیوت النحل الکای مذکور [ر] ا بتخفیف و تصدق مقرر فرموده ثواب آنرا بازواح مقدسات حضرات چهارده معصوم صلوات الله علیهم اجمعین هدیه نمودم ارباب و کلانتران و کدخدایان الکاء مذکور بهمه ابواب مستمال و امیدوار بوده در ازدیاد دعاگوئی دوام دولت روزافزون و تکثیر عمارت و زراعت و آبادانی کوشند و رقم این عطیه را مؤکد بلعنت نامه بر سنگ نقش کرده بر در مسجد جامع آنجا در محل مرتفع که منظور نظر خلائق باشد نصب نمایند و تغییر کننده را در لعنت آینده (?) و از مردودان درگاه شاهی شناسند مستوفیان عظام دیوان اعلی حسب المسطور مقرر دانسته در دفاتر عمل نمایند و هر ساله حکم مجدد نطلبند تحریرا فی روز شنبه دهم شهر رمضان المبارک قوی نیل لسنة تسع و سبعین و تسعمائة»

[برحاشیه سمت راست سنگ عبارات زیرکنده شده است:]

«شرح ضمن پروانچه اشرف آنک فضائی داخل محترفه است و

پرو [آنچه] اشرف نزد بنده درگاه ابوطالب . . .»

۳- فرمان شاه عباس اول صفوی (۱۰۳۸-۹۹۶) مورخ ۱۰۲۶ ه . ق .

درباره تخفیف رسدی یکماهه شهر رمضان المبارک از ابتدای توشقان نیل

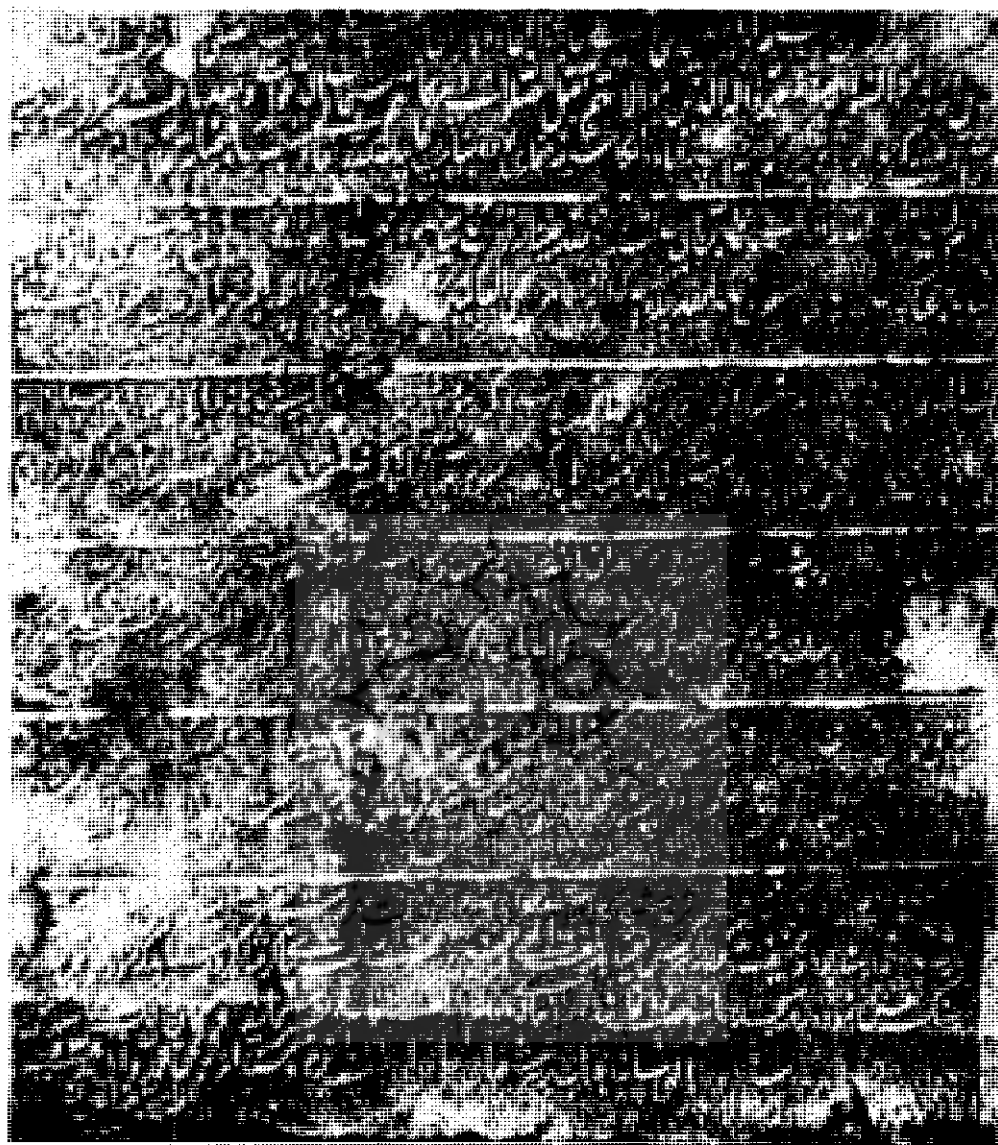
سوی جهاتی که به اجاره می دهند فقط به شیعیان ساکن الکاء اسدآباد

(عکس شماره ۳)^۴

۴- این فرمان به خط نستعلیق درپانزده سطر و یک سطر حاشیه برسنگ

مرمری تیره رنگ به درازای ۷۷ و پهنای ۷۵ سانتیمترکنده شده است که متأسفانه

قسمتهایی از آن را عمداً حک کرده اند .

عکس شماره ۳
فرمان شاه عباس اول صفوی (۹۸۵-۱۰۳۸) مورخ ۱۰۳۶ ه . ق .

« بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي دلتني اعلى جادة النجاة وهدانا الى ما يوجب على الدرجات و صلوة [على] اشرف البريات و افضل اماثل الارض و السموات محمد و آله الذين بموالاتهم تقبل الصلوات و ببركاتهم تستجاب الدعوات و بعد باعث بر تحرير اين مقدمه خير اثر آنست كه چون از قدیم مردم قصبه اسدآباد و الكا شيعه فطرى بوده بنا بر اين غايبانه لله تعالى و طلباً المرصاته غلام با اخلاص [امير المؤمنين] و امام المتقين اسد الله الغالب على بن ابى طالب صلوات الله عليه و آله نواب كامياب سپهر ركاب اشرف امجد ارفع هميون شاهى ظل الهى ابوالمظفر شاه عباس الحسينى الصفوى خلد الله ملكه و سلطانه و افاض على العالمين بره و احسانه اين پروانچه را به مهر مهر آسا مزین نموده جهت رعايائ اسدآباد و توابع فرستاده اند مضمون آنكه حكم جهانمطاع شد آنكه در اين وقت . . . عنايات شاهانه در باره شيعيان الكاء اسدآباد از ابتداى توشقان ثيل مال و جهات . . . رسد يكماهه شهر رمضان المبارك سوى جهاتى كه با جاره مي دهند به تخفيف و تصدق مقرر داشتيم مستوفيان عظام كرام ديوان اعلى رقم اين عطيه را در دفاتر خلود ثبت نموده تغيير و تبديل بقواعد آن راه ندهند و آنچه بتيول و مواجب همه ساله مقرر است بر طرف دانند و آنچه مقرر . . . ميشود مال و جهات شهر مذكور را سال بسال كسر نموده تتمه را تنخواه ارباب مالك و تيولداران الكاء مذكور حسب المسطور مقرر دانسته و رسد يكماهه مذكور را از تيول خود بر طرف دانند و طلب از رعايا ننمايند كلانتر [ان] و كدخدايان و ريش سفيدان الكاء [مذكور] رسيد . . . درمان شيعه بوده باشد با مردم محلى از محال آنجا سنى باشند بايشان تخفيف داده نميشود و نسخه بر آن بدست داشته بد . . . ديوان نوشته كه مستوفيان عظام در دفاتر عمل نمايند و دانسته باشند كه اگر پوشيده و پنهانى نموده باشند در دنيا از ايشان بازخواست خواهد

شد و در آخرت در خدمت حضرت امیرالمؤمنین و امام المتقین شرمنده خواهند بود و تخفیف مذکور را هر کس تغییر دهد بلعنت الهی و نفرین حضرت رسالت پناهی گرفتار گردد می باید که سواد حکم همیون بر سنگ نقش نموده بر در مسجد جامع نصب نمایند و در دعا گوئی دوام دولت قاهره تقصیر نمایند و کان ذلك فی شهر... سنه ۱۰۲۶ الهی سایه آنجناب بر سر شیعیان علی بن ابی طالب پاینده و مستدام باد بحق محمد وآل محمد صلی الله کاتبه فقیر المذنب العاصی رضا عفی عنه.

[بر حاشیه سمت چپ سنگ عبارات زیر نقر شده است:]

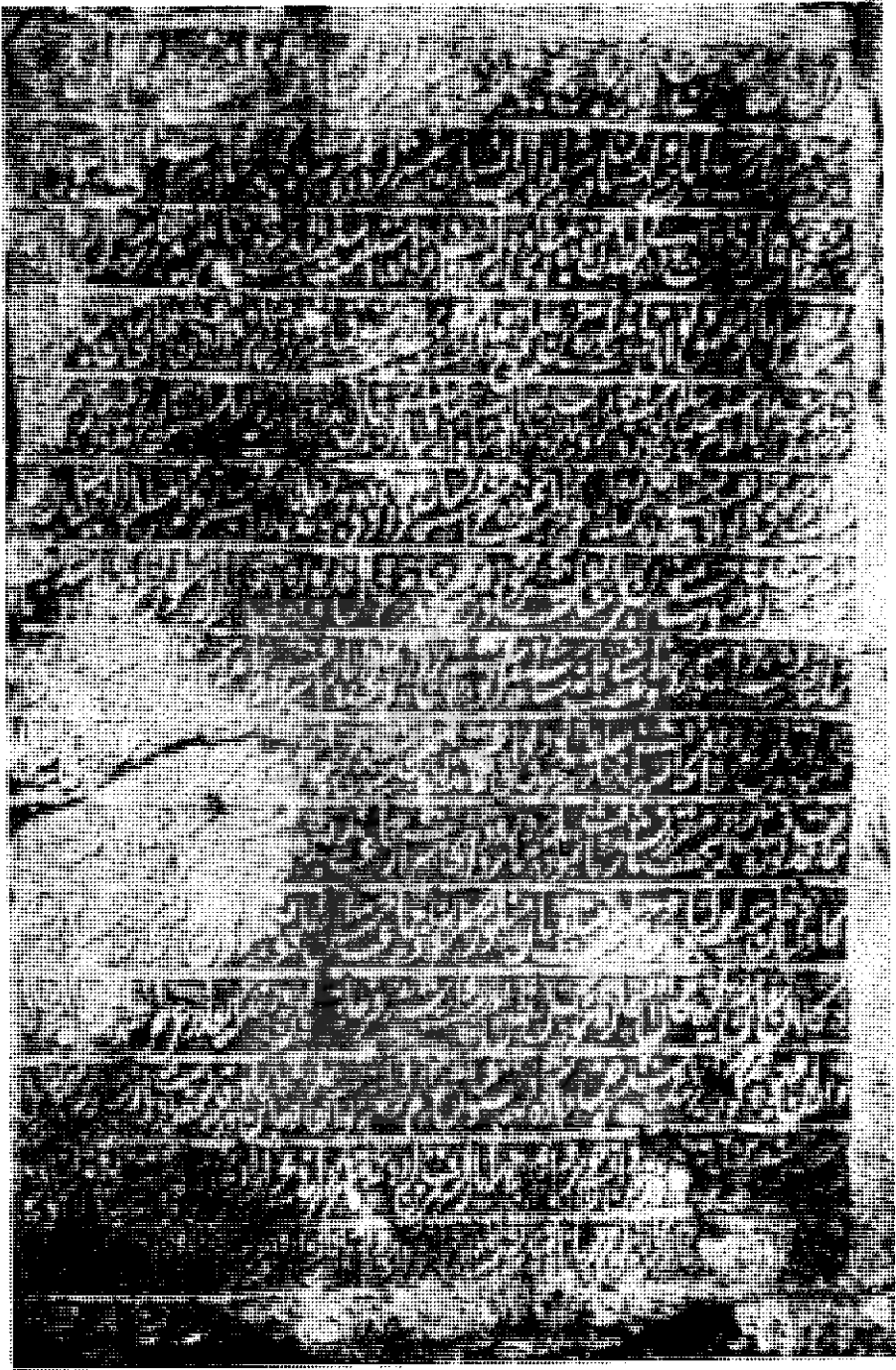
«عمل استاد شیره (!) عوض علی عفی عنه.»^۵

۴- فرمان شاه صفی (۱۰۵۲-۱۰۳۸) مورخ ۱۰۴۶ هـ ق.

در باره بخشودگی مال و حقوق دیوانی جماعت کاولیان و جماعت لولیان و جماعت هنلویان مشهور به خطیران و جماعت حسن ارانلو که در نواحی نهاوند و اسدآباد و هرسین و دینور و بیلاور و سنقر و گوراب و ملایر و توابع ساکن هستند (عکس شماره ۴)

«فرمان همیون شد . آنکه چون پیوسته مکنون خاطر خیر مآثر نواب همیون ما آنست که در زمان دولت ابد پیوند و عهد خلافت ارجمند ما روح احسان در میانه طوایف انسان منتشر گردد و عموم رعایا و کافه برایا از مراحم الطاف بیدریغ خسروانه بهره مند شوند از کمال رفاهیت و آسودگی در مهد امان غنوده بدعا گوئی دوام دولت روز افزون و استدامت سلطنت ابد مقرون قیام نمایند بنا بر ترفیه حال رعایا از ابتدای سیچقان نیل مال و حقوق دیوانی جماعت مذکوره

۵- این سنگ نبشته را ابتدا در طاقنمای سمت چپ محراب شبستان قدیمی کار گذاشته بودند که چون وضع موقوفات مسجد و تخفیفات مالیاتی را تعیین می کرد به وسیله کسانی که منافع آنان در خطر افتاده بود، قسمتهایی از مطالب آن حک شده است.
۶- این فرمان به خط نستعلیق در شانزده سطر بر سنگ مرمریک پارچه ای به درازای ۶۴ و پهنای ۴۴ سانتیمتر بطور برجسته نوشته شده است .

عكس شماره ۴
فرمان شاه صفی (۱۰۵۲-۱۰۳۸) مورخ ۱۰۴۶ هـ . ق .

(۹)
کتابخانه مجلس شورای اسلامی

ضمن رعایا و فیوج ممالک محروسه را بتخفیف و تصدق مقرر فرمودیم حکام و داروغگان و کلان تران و مباشران امور دیوانی و غیره نهند و اسدآباد و هرسین و دینور و بیلور^۷ و سنقر و جوراب^۸ و ملایر و توابع از الوسات و احشامات ساکن محال مذکوره حسب المسطور مقرر دانسته و از تاریخ مزبور یکدینار بهمیچوجه من الوجوه بعلت مالو حقوق دیوانی جماعت مفصله مذکوره ضمن رعایا و فیوج طلب نموده مزاحمت نرسانند و جار نموده و جمع رعایاء مذکور را مخبر سازند که مطلع گردند مالیه ایشان بتخفیف مقرر شده و صورت حکم همیون برسنگ نقش نموده در مسجد جامع محال مذکوره و بقاع الخیر که منظور نظر خلائق بوده باشد نصب نمایند و تغییرکننده را مورد سخط و غضب شاهانه شناسند که ثواب آن پرورگار فرخنده آثار اشرف اقدس عاید گردد مستأجران و جوه مزبور بشرح فوق عمل نموده از تاریخ ورود پروانچه اشرف یکدینار بعلت مالو حقوق دیوانی جماعت مذکوره ضمن متعلقه بفیوج و باجاره ایشان مقرر است بازیافت نکرده طلبی ننمایند و مالیه جماعت مذکوره ذیل را که بتخفیف مقرر نشده بازیافت نموده با آنچه با ورود پروانچه اشرف از جماعت مذکوره فوق بازیافت نموده باشند جماعت کاولیان و جماعت لولیان و جماعت هندویان مشهور بخطیران و جماعت حسن ارانلو و... و توابع نسخه مصححه مفصله بر حکام و کلان تران و غیره محال اجاره خود محل بمحل درست داشته مدفرمان همیون آورند که بعد از عرض الحاز (!) همه ساله همه مال داران و جوه مذکور منکسر مانده شد عوض داده شود مستوفیان عظام کرام دیوان اعلی رقم این عطیه را در دفاتر خلود ثبت نموده از شائبه تغییر مصون و ... و

۷- بیلور = بیلوار .

۸- جوراب = گوراب .

محروس شناسد و درین باب قدغن دانسته چون پروانچه بمهر
مهر آثار اشرف مزین گردد عمل نمایند تحریرافی شهر محرم الحرام
سنه ۱۰۴۶ با جماعت از صابون فروشان و آینه کاران و [م] و بلندان
و گاوگله بانان و چوپانان و مکاریان و مشاطگان و نوکران و تون تابان
و ساریبانان و صیادان و زه تابان و رمالان و جراحان و قصابان و
لشکشان «

۵- تئیه تعمیر بنای مسجد جامع قصبه اسدآباد به فرمان شاه سلیمان
صفوی (۱۱۰۵-۱۰۷۷) زیر نظر حاجی علیخان زنگنه و سرکاری اصلان
آقا و معماری محمد طاهر همدانی در تاریخ ۱۰۹۷ ه. ق.

(عکس شماره ۵)

«وان المساجد لله فلا تدعو مع الله احدا چون بجهت تحصیل
دعای خیر جهت ذات بابرکات نواب کامیاب سپهر رکاب السلطان ابن
سلطان الخاقان ابن الخاقان ابوالمظفر شاه سلیمان خلدالله ملکه حسب
استدعای سادات عظام و متوطنین قصبه اسدآباد ایالت و شوکت و
اقبال پناه عالیجاه خانی عظیم القدر و المکانی حاجی علیخان زنگنه
سردار عساکر منصوره تجدید عمارت مسجد جامع قصبه مزکور
نمود بنحوی که منظور نظاره گان^{۱۰} است بسرکاری رفعت پناه اصلان
آقا و بمعماری استاد محمد طاهر همدانی بتاریخ سلخ شهر
ذیحجه الحرام مطابق ۱۰۹۷ تمام شد.»

۹- این کتیبه به خط نستعلیق (سطراول به خط ثلث) در سیزده سطر
برسنگ مرمر کمرنگ به درازای ۵۲ و پهنای ۳۵ سانتیمتر بطور برجسته نوشته
شده است .

۱۰- نظاره گان است .

عکس شماره ۵
کتیبه تعمیر بنای مسجد جامع اسدآباد به فرمان شاه اسماعیل صفوی (۱۱۰۵-۱۰۷۷) مورخ ۱۰۹۷ ه. ق.